

*Гуйван П. Д.,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України, професор
Полтавського інституту бізнесу*

РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В АКТАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Анотація. Стаття присвячена науковому дослідженню питання урегульованості проблематики, пов'язаної з належною обробкою та захистом персональних даних особи у міжнародних правових актах. У статті аналізуються основоположні засади міжнародно-правового регулювання відносин у цій сфері. Вивчено світові та європейські стандарти охорони відомостей про особу, викладені у низці конвенцій, міжнародних договорів і висновків-декларацій європейських правотворчих інституцій. Встановлено, що основним принципом діяльності у коментованій царині мусить бути гарантування індивідууму найбільш прийнятних умов для вільного існування і розвитку та здійснення необхідних заходів, аби обмежити особу від надмірного державного чи іншого втручання.

У роботі виявляються загальні принципи формування національного регулятивного інструментарію в досліджуваній царині на базі міжнародних усталених підходів. Визначено основні аспекти регламентації охоронних відносин, що виникають у разі порушення права особи на персональні дані. Особлива увага приділена оцінці європейських та інших міжнародних правових актів із цієї проблематики та правозастосовних світових інституцій, які напрацювали дієві механізми захисту права особи в цій царині. Ретельно вивчено положення Конвенції Ради Європи «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних», яка є основним міжнародним документом, що встановлює юридично обов'язкові правила захисту персональних даних. Така діяльність повинна розглядатися крізь призму двох складників: з одного боку, в розрізі дотримання прав суб'єктів, персональні дані яких обробляються у мережі Інтернет, з іншого – у розрізі виконання вимог законодавства у сфері захисту персональних даних. Також з'ясовано загальні засади охорони особистої інформації про особу, закладені в Конвенцію «Про захист прав людини і основоположних свобод», яка разом із практикою Європейського суду з прав людини є джерелом національного права. Узагальнено досвід європейських і світових організацій, і на цій основі визначено конкретні рекомендації органам правотворчої та правозастосовної влади в Україні щодо вдосконалення національної правової системи.

Ключові слова: персональні дані, захист особистої інформації про особу.

Постановка проблеми. Права людини визначаються з урахуванням гуманістичних, демократичних і моральних критеріїв їхньої оцінки. Реально вони обґрунтовують принципи взаємодії між державою та індивідом, забезпечуючи останньому отримання певних матеріальних і нематеріальних благ (права особи) та вчинення дій на свій розсуд (свободи особи). При цьому держава мусить гарантувати індивідууму найбільш прийнятні умови

для вільного існування і розвитку та здійснити необхідні заходи, аби обмежити особу від надмірного державного чи іншого втручання. Нинішній етап розвитку суспільства знаменується різким прогресом у питаннях розвитку інформаційних технологій. І громада мусить сприймати такі процеси як невіддільну частину свого буття. Розвиток суспільних взаємин об'єктивно вимагає активізації та збільшення обсягів роботи із збору та обробки персональних даних учасників матеріального, гуманітарного та інших видів обороту, дані про особу все ширше використовуються в найрізноманітніших сферах – від бізнесу до політики, а інформаційний поступ створює все більше можливостей для цього. Водночас, крім позитивних наслідків використання персональних даних, що забезпечує окремі види організаційної та інформаційної діяльності різних суб'єктів, очевидно стає загроза використання даних про людину із протиправною метою, що призводить до порушення прав і свобод людини, зокрема права на приватність.

Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або посягання [1]. Це є елементом державного забезпечення та піклування про права та свободи людини, і саме на належне виконання цих обов'язків має спрямовуватися державно-правове регулювання. Ба більше, створення дієвого механізму захисту персональних даних належить до міжнародних зобов'язань України, зокрема пов'язаних із європейською інтеграцією нашої держави. Відповідні європейські інституції серед інших українських питань, пов'язаних із лібералізацією, демократизацією суспільного життя в нашій державі, приділяють значну увагу і підвищенню ефективності системи захисту персональних даних. Зокрема, така мета викладена у Спільній програмі Європейського Союзу та Ради Європи «Зміцнення інформаційного суспільства в Україні».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В юридичній літературі дослідженню окремих питань стосовно міжнародно-правового забезпечення регулювання відносин з обробки персональних даних та їхнього захисту приділяли увагу такі фахівці, як Л. Брейдейс, В. Гавловський, І. Вельдер, В. Брижко, О. Волков, Н. Докучаєва, А. Пазюк, А. Чернобай, Б. Кормич, Р. Калюжний, Д. Павленко, А. Тунік, В. Цимбалюк, М. Швець та інші. Водночас, як зазначається в публікаціях, національне законодавство поки що у своєму розвитку відстає від міжнародної регулятивної бази, тож питання адаптування вказаних механізмів до національної правової системи продовжує залишатися вельми актуальним. Окремі аспекти регламентації охоронних відносин, що виникають у разі порушення права особи на персональні дані, сьогодні залишаються малодослідженими та дискусійними. Ідеться про підстави та механізми обмеження доступу суб'єктів персональних даних до них, розмежування понять «відомості про особу» і «конфіденційна інформація». Ці питання є особливо важливими з огляду

на тривале становлення законодавства та правозастосовної практики у сфері захисту персональних даних.

Метою статті є дослідження проблемних питань, що потребують серйозного правового врегулювання, які виникають під час збору, обробки та в процесі захисту персональних даних. Особлива увага буде приділена оцінці європейських та інших міжнародних правових актів із цієї проблематики та правозастосовних світових інституцій, які напрацювали дієві механізми захисту права особи в цій царині. Це дасть можливість напрацювати відповідні механізми для національного правотворця та правозастосовної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правові механізми захисту персональних даних, які застосовуються в Європі, запроваджені численними юридичними актами різної сили та різної територіальної компетенції. Першим міжнародним юридичним документом, який закріпив норми стосовно регулювання захисту персональних даних, був Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права 1966 року. Зокрема, у ст. 17 цього акта зазначається, що ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань [2].

Але найбільше значення та авторитет мають два міжнародних акти, які у сфері регулювання обігу персональних даних отримали найвищий статус. Це Конвенція Ради Європи «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних», яка прийнята у 1981 році (ратифікована Україною у 2010 році) [3] і була першим міжнародним документом, що встановив юридично обов'язкові правила захисту персональних даних. У документі детально регламентовані питання діяльності особи в мережі Інтернет в контексті захисту персональних даних. Така діяльність повинна розглядатися крізь призму двох складників: з одного боку, в розрізі дотримання прав суб'єктів, персональні дані яких обробляються у мережі Інтернет, з іншого – у розрізі виконання володільцями персональних даних вимог законодавства у сфері захисту персональних даних [4, с. 19]. Цей акт уперше надав визначення «персональних даних» як будь-якої інформації, яка стосується конкретно визначеної особи або особи, що може бути конкретно визначеною (далі – суб'єкт даних) (ст. 2). Надалі таке розуміння інформації про особу знайшло закріплення у внутрішньодержавних законодавствах, правозастосовній практиці та доктринальних розробках [5, с. 283]. Це визначення є досить об'ємним, тож країни, що ратифікували Конвенцію, мають можливості для широкого розуміння та адаптації його під час використання в національній правовій системі. Крім того, Конвенція встановлює сферу свого застосування (ст. 3) та оформлює правові вимоги до якості персональних даних, що піддаються автоматизованій обробці (ст. 5). Вони повинні: а) отримуватися та оброблятися сумлінно та законно; б) зберігатися для визначених і законних цілей і не використовуватися в спосіб, не сумісний із цими цілями; в) бути адекватними, відповідними та ненадмірними стосовно цілей, для яких вони зберігаються; г) бути точними та в разі необхідності оновлюватися; е) зберігатися у формі, яка дозволяє ідентифікацію суб'єктів даних не довше, ніж це необхідно для мети, для якої такі дані зберігаються. У цій Конвенції також постульовано ключові принципи обробки персональних даних, права особи у зв'язку з обробкою її персональних даних, базові норми щодо транскордонної передачі даних.

У 2001 році до Конвенції був прийнятий Додатковий протокол [6], який встановив правила про нагляд і транскордонні потоки даних і деталізував положення, що стосуються транскордонної передачі даних. Зокрема, у протоколі запроваджено правило, що кожна Сторона передбачає, що передача персональних даних користувачу, що перебуває під юрисдикцією Держави чи організації, яка не є Стороною Конвенції, може здійснюватися, тільки якщо така Держава чи організація забезпечує адекватний рівень захисту відповідної передачі даних (ст. 2). З огляду на стрімкий прогрес у технічній та організаційній площинах щодо обробки персональних даних у країнах-учасниках Конвенції, Рада Європи вважає наразі за необхідне вдосконалити положення цього документа, у зв'язку з чим було засновано спеціальний (ad hoc) Комітет із питань захисту персональних даних, мета діяльності якого спрямована на розроблення нового проекту Конвенції.

Іншим важливим документом, який урегулює загальні питання щодо охорони та захисту персональних даних у контексті невіддільного права людини на приватне життя, є Конвенція «Про захист прав людини і основоположних свобод» 1950 року. Цей документ, а також практика Європейського суду з прав людини, яка здійснюється з метою правозастосування положень Конвенції, згідно з приписом ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 року «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» повинні застосовуватися судами під час розгляду справ як джерела національного права. Ст. 8 цього міжнародного акта, яка називається «Право на повагу до приватного і сімейного життя», вказує:

1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.
2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Права, гарантовані цією нормою, повністю стосуються особистого життя громадян. Очевидно, що права на повагу до приватного і сімейного життя посідають панівне місце, як це з ясністю впливає із судової практики. Насправді більше, ніж будь-яка інша норма, ст. 8 підходить для еволюційного тлумачення, яке до певної міри робить її відмінною від міжнародної норми, що має на меті захистити гідність людини. Гідність, яка може бути уражена в сферах, де втручання можуть наздогнати особистість у тому, що становить її останню опору проти неминучих втручань із боку суспільства. Права, передбачені цією нормою, становлять об'єкт розширювального тлумачення щодо позитивних зобов'язань, які Держави повинні взяти на себе. Забезпечити повагу цих прав означає перш за все усунути перешкоди й обмеження, які заважають вільному розвитку особистості [7]. Власне, конвенційна ст. 8 має на меті захист особистості від свавільного втручання державних та інших владних органів у приватне та сімейне життя. Вона в цьому контексті як об'єкт посягання охоплює також персональні дані та іншу інформацію про особу. Зазначене правило не лише зобов'язує компетентні органи утримуватися від подібного втручання, а й запроваджує певні позитивні зобов'язання для них, вважаючи їх невіддільними від реального дотримання гарантованих цією нормою прав.

Слід зазначити, що правове міжнародне регулювання статусу суб'єктів і володільців персональних даних має досить широке нормативне підґрунтя. Наприклад, зобов'язання держав-членів Європейського Союзу в цій царині було визначено Директивою ЄС «Про захист прав приватних осіб стосовно обробки персональних даних та про вільний рух таких даних» від 24 жовтня 1995 року (Директива 95/46 ЄС) [8]. У ній персональні дані постульовано як будь-яка інформація, пов'язана з ідентифікованою або ідентифікуваною особою – суб'єктом даних, та зафіксована на певному носіїві. Ця Директива дає визначення головних принципів захисту інформації. Саме згідно з ними повинні діяти особи, які встановлюють мету і способи обробки персональних даних, – «контролери даних». Одним із вказаних основоположних принципів є справедливість обробки персональних даних. Він охоплює підхід, згідно з яким суб'єкт даних до їх надання повинен отримати відомості про те, хто є контролером даних, з якою метою вони збираються, обробляються та використовуються, та дати дозвіл на використання своїх персональних даних. Зважаючи на конкретні умови використання інформації про особу, Директива не визначає чітко умови, форму та порядок такого попереднього повідомлення, але вказує, що важливо, аби ця інформація була достатньою та необхідною для того, щоби збір і обробка даних були справедливими. Попри те, що цей акт не є елементом українського національного законодавства, він усе ж дуже важливий, бо застосовується як взірць урегулювання відповідних взаємин. Адже, на переконання більшості, як зарубіжних, так і вітчизняних фахівців, документ містить більш детальні положення, порівняно з Конвенцією «про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних». З огляду на стрімкий розвиток інформаційних і комунікаційних технологій на базі цієї Директиви упродовж понад 20 років проводилася діяльність основних інституцій Європейського Союзу щодо захисту персональних даних.

Водночас, розуміючи, що із зростанням функціонування внутрішнього ринку, у якому гарантується вільне пересування товарів, осіб, послуг і капіталів, що вимагає не тільки можливості вільного переміщення персональних даних з однієї держави-члена в іншу, але й захисту основних прав людей, дедалі частішого застосування обробки даних у Співтоваристві в різних сферах соціальної та економічної діяльності. Враховуючи прогрес, досягнутий у сфері інформаційних технологій, ЄС у Директиві 95/46 передбачив створення Робочої групи із захисту фізичних осіб під час обробки персональних даних (ст. 29 Директиви). Це незалежний європейський дорадчий орган щодо захисту даних і конфіденційності їхньої обробки. Його повноваження та завдання прописані в ст. 30 Директиви. Тож за ініціативою Робочої групи Рада Європейського Союзу та Європейський Парламент прийняли Положення (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних і щодо вільного переміщення таких даних і скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальні положення про захист даних) [9]. Цей документ вступив у силу 25 травня 2018 року, при цьому всі положення Директиви залишаються чинними до їхньої заміни чи зміни.

У 2002 році Європейським Парламентом і Радою ЄС було прийнято Директиву № 2002/58/ЄС стосовно обробки персональних даних і захисту конфіденційності в секторі електронних засобів зв'язку [10]. Ця Директива застосовується щодо обробки персональних даних у зв'язку з наданням загальнодоступних послуг електронного зв'язку в мережах зв'язку колективного

доступу в Співтоваристві, зокрема в мережах зв'язку колективного доступу, що підтримують збір даних і пристрої ідентифікації. (ст. 3). Провайдер загальнодоступних послуг електронного зв'язку повинен зробити необхідні технічні та організаційні заходи для забезпечення безпеки послуг, що надаються, за необхідності спільно з провайдером мережі зв'язку загального доступу, якщо це стосується питання безпеки мережі. Беручи до уваги рівень розвитку технологій і вартість їх впровадження, така політика має гарантувати рівень безпеки, відповідний наявним загрозам. Заходи, що застосовуються за цим документом, повинні щонайменше: гарантувати, що доступ до персональних даних може бути надано тільки уповноваженому персоналу в дозволені законом цілях; захищати персональні дані, збережені або передані, від випадкового або незаконного знищення, випадкової втрати або зміни, несанкціонованого або незаконного зберігання, обробки, доступу або розкриття інформації; гарантувати введення політики безпеки щодо обробки персональних даних. Відповідні національні органи влади повинні мати можливість перевірити заходи, прийняті провайдерами загальнодоступних послуг електронного зв'язку, та видати рекомендації про кращі досягнення щодо рівня безпеки, отримані в результаті вжитих заходів (п. 1 ст. 4).

Юридичний інструментарій досягнення урегульованості та безпеки обороту і використання персональних даних встановлюється і на інших міжнародно-правових майданчиках. Зокрема, як вказує Різабуро Нецу (директор Директорату ОЕСР з питань науки, технологій та індустрії), Організація економічної співпраці і розвитку (далі – ОЕСР) була першою міжурядовою організацією, яка ухвалила керівні принципи щодо міжнародної політики в галузі захисту приватності під час комп'ютеризованої обробки даних. Керівні принципи про захист приватності та транскордонні потоки персональних даних (Керівні принципи з приватності) були прийняті у вигляді Рекомендації Ради ОЕСР 23 вересня 1980 року в підтримку трьох принципів, якими пов'язані країни-члени ОЕСР: плюралістичної демократії, поваги до прав людини та відкритої ринкової економіки (нова редакція Керівних принципів була ухвалена у 2013 році.) [11, с. 6]. Зазначений акт передбачає, зокрема, що персональні дані повинні бути достатніми, але не надмірними з погляду цілей, заради яких вони використовуватимуться, точними, повними та поновленими. Принцип визначення цілей, заради яких збираються дані, повинні визначатися не пізніше часу збирання даних; подальше використання повинне здійснюватися у межах цих цілей або інших, що не є несумісними з цими цілями і окреслені в кожному конкретному випадку зміни цілі. Принцип обмеження використання: дані особистого характеру не повинні розкриватися, бути доступними або використаними в інших цілях, окрім тих, що визначаються відповідно до п. 9, за винятком: а) коли на це є згода суб'єкта даних або б) коли це є правомірним за законом. Принцип гарантій безпеки: персональні дані повинні бути захищені розумними гарантіями безпеки від ризиків втрати чи несанкціонованого доступу, руйнування, використання, зміни чи відкриття. Принцип гласності (п. п. 8–11).

Висновки. З проведеного дослідження можна зробити певні висновки. Діяльність у сфері обробки і захисту персональних даних є дуже важливою, позаяк вона пов'язана із забезпеченням захисту прав і свобод людини й громадянина, включно із захистом прав на недоторканність приватного життя, особисту і сімейну таємницю. Система сучасних відносин свідчить, що на практиці оператори персональних даних далеко не завжди відповідають

тим критеріям, які встановлені чинним законодавством, і здатні забезпечити необхідний рівень захищеності персональних даних. Враховуючи зміст і спрямованість міжнародних нормативних правових актів, що встановлюють механізм обробки, використання, зберігання та систему захисту персональних даних, вважаємо, що у вітчизняних законодавчих актах, присвячених цьому аспекту захисту основоположного права людини на приватність, включно із захистом її персональних даних, слід визначити (уточнити) склад і категорії оброблюваних персональних даних, встановити невичерпний перелік можливих правопорушень у цій сфері, визначитися з конкретними заходами юридичного захисту залежно від характеру та наслідків порушень безпеки персональних даних в інформаційних системах і картотеках. Для цього необхідно здійснити цілий комплекс організаційно-технічних заходів, спрямованих на захист персональних даних, насамперед тих, які обробляються без використання засобів автоматизації, а також інформаційних систем, що обробляють персональні дані. Йдеться передовсім про необхідність адаптації в українську правову систему європейського та світового правового інструментарію, задіяного в царині охорони особистої інформації, які вже набули сталого та досить досконалого характеру. На жаль, в Україні нині абсолютно відсутнє узагальнення судової практики щодо розгляду справ цієї категорії, тож нечисленні судові вердикти вирізняються великим непрофесіоналізмом і волюнтаризмом. На наше переконання, запровадження міжнародних регулюючих механізмів до матеріально правових норм національного законодавства зрештою стабілізує та нормалізує і правозастосовну практику.

Література:

1. Загальна декларація прав людини. ООН; Міжнародний документ від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16 грудня 1966 року. Ратифікований Україною 19 жовтня 1973 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
3. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 28 січня 1981 року. Ратифікована Україною 6 липня 2010 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_326.
4. Марущак А.І., Мельник К.С. Особливості обробки та захисту персональних даних у мережі Інтернет: європейський досвід та законодавство України. *Information Security of the Person, Society and State*. 2013. № 3 (13). С. 19–25.
5. Бачило І.Л., Лопатин В.Н., Федотов М.А. Информационное право : учебник / Под ред. акад. РАН Б.Н. Топорнина. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 789 с.
6. Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних. Рада Європи, Страсбург, 8 листопада 2001 року. Ратифікований Україною 6 липня 2010 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_363.
7. Сальвіа Микеле де. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. (перевод: А.А. Жукова, Г.А. Пашковская). Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. (1014с). URL: <https://coollib.com/b/323478/read#101>.
8. Директива Європейського Парламенту і Ради № 95/46/ЄС про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_242.
9. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Council of the European Union , European Parliament. URL : <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3e485e15-11bd-11e6-ba9a-01aa75ed71a1/language-en>.
10. Директива № 2002/58/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС стосовно обробки персональних даних та захисту конфіденційності в секторі електронних засобів зв'язку. ЄС; Директива, Міжнародний документ від 12 липня 2002 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_b34.
11. Пазюк А.В. Захист прав людини стосовно обробки персональних даних: міжнародні стандарти. МГО Прайвесі Юкрейн. Київ : Інтертехнодрок, 2000. 69 с.

Guyvan P. Regulation of protection of personal data in acts of international law

Summary. This article is devoted to the scientific study of the regulation of issues related to the proper processing and protection of personal data of a person in international legal acts. The basic principles of international legal regulation of relations in this field are analyzed in the article. The world and European standards for the protection of personal information, as set out in a number of Conventions, international treaties and conclusions of declarations of European law-making institutions, have been studied. It has been established that the basic principle of activity in the commented field should be to guarantee the individual the most appropriate conditions for the free existence and development and implementation of the necessary measures, in order to restrict the person from excessive state or other interference.

The paper outlines the general principles of forming national regulatory instruments in the study area on the basis of internationally established approaches. The main aspects of regulation of security relations that arise in case of violation of a person's right to personal data are identified. Particular attention is paid to the evaluation of European and other international legal acts on this issue and the law enforcement institutions of the world, which have put in place effective mechanisms to protect the rights of individuals in this field. The provisions of the Council of Europe Convention on the Protection of Individuals with regard to Automated Processing of Personal Data, which is the main international instrument establishing legally binding rules for the protection of personal data, have been carefully studied. Such activities should be considered through the prism of two components: on the one hand, in the context of the observance of the rights of subjects whose personal data are processed on the Internet, on the other, in the context of the fulfillment by the holders of personal data of the requirements of the legislation in the field of personal data protection. It also clarifies the general principles of the protection of personal information about a person as laid down in the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, which, together with the case law of the European Court of Human Rights, is a source of national law. The experience of European and world organizations is summarized, and on this basis specific recommendations to law-enforcement and enforcement authorities in Ukraine to improve the national legal system are identified.

Key words: personal data, protection of personal information about the person.